Лекція № 13 **Тема 4.3. Магнітне поле у речовині**

4.3.1. Магнітна модель атома.

Згідно з моделлю атома Бора електрони рухаються по круговим орбітам, в центрі яких знаходиться позитивне ядро. Рух електрона можна розглядати як мікрострум (молекулярний струм), напрямок якого протилежний напрямку руху негативного заряду (електрона) з швидкістю $\vec{\upsilon}$ по колу радіусом r (рис. 4.15). Його момент імпульсу дорівнює

$\vec{L} = [\vec{r}, \vec{p}] = [\vec{r}, m\vec{\upsilon}]$.

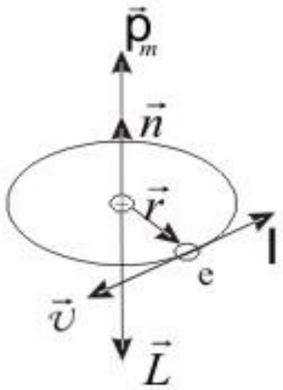

Рисунок 4.15

Зважаючи на те, що кут між $\vec{r}$ і $\vec{p}$ дорівнює 90^0, маємо

$$L = rm\upsilon \tag{4.28}$$

Магнітний момент такого струму дорівнює $\vec{p}_{me} = IS\vec{n}$, де $I = \frac{e}{T}$ - величина струму, e – заряд електрона, $T = \frac{2\pi r}{\upsilon}$ - період його обертання навколо ядра, $S = \pi r^2$ - площа всередині орбіти електрона. Магнітній момент такого струму дозволяє кожний атом розглядати як маленький елементарний магнітик.

Орбітальний магнітний момент

Величина орбітального магнітного моменту електрона

$$p_{me} = \left(\frac{e\upsilon}{2\pi r}\right)\pi r^2 = \frac{e\upsilon r}{2},$$

Якщо порівняти величини (4.28) і вираз для p_{me} , одержимо

$$p_{me} = \frac{e}{2m}L, \tag{4.29}$$

тобто величина орбітального магнітного моменту пропорційна величині орбітального механічного моменту електрона в атомі і з урахуванням протилежних напрямків цих моментів (рис. 4.15), маємо:

$$\vec{P}_{me} = -\frac{e}{2m}\vec{L},$$

де $\frac{e}{2m}$ – має назву ***гіромагнітного відношення.***

Але виявляється, що додатково до орбітального механічного моменту імпульсу, електрон має власний механічний момент імпульсу – ***спін*** $\vec{L}_s$ що не пов'язаний з рухом електрона, а є його фундаментальною характеристикою.

Спіновий магнітний момент

Спіну електрона відповідає власний (спіновій) магнітний момент $\vec{p}_{ms}$, пропорційний L_s і направлений в протилежний бік

$$\vec{p}_{ms} = -\frac{e}{m}\vec{L}_s$$

В цьому випадку гіромагнітне відношення спінових моментів дорівнює $\frac{e}{m}$ і є вдвічі більше, ніж для орбітальних моментів.

Тоді повний магнітний момент електрона $\vec{p}_{mi}$ є векторною сумою орбітального $\vec{p}_{me}$ і спінового $\vec{p}_{ms}$ і магнітних моментів:

$\vec{p}_{mi} = \vec{p}_{me} + \vec{p}_{ms}$.

Взагалі магнітний момент атома – це векторна сума магнітних моментів всіх електронів і магнітного моменту ядра атома. Але магнітні моменти ядер в тисячі разів менше магнітних моментів електронів, тому ними можна знехтувати.

Загальний магнітний момент атома $\vec{p}_m$ дорівнює векторній сумі орбітальних і спінових магнітних моментів електронів, що входять в атом

$\vec{p}_m = \sum \vec{p}_{mi} = \sum \vec{p}_{me} + \sum \vec{p}_{ms}$

Однак, незважаючи на наявність магнітних моментів у електронів, слід зауважити, що не всі матеріали магнітні у відсутності зовнішнього магнітного поля. Це пояснюється тим, що електронні орбіти мають довільну орієнтацію у просторі і сумарний магнітний момент атома (особливо при парній кількості електронів в атомі) може дорівнювати нулю без зовнішнього магнітного поля.

4.3.2. Види магнетиків та їх намагнічування. Теорема Гауса для магнітного поля в речовині.

Види магнетиків

Магнетиком називається будь-яка речовина по відношенню до магнітного поля. В залежності від магнітного моменту $\vec{p}_m$ атомів магнетики поділяються:

- *діамагнетики* – у відсутності зовнішнього магнітного поля $\vec{p}_{mi}$ =0;
- *парамагнетики* - $\vec{p}_m \neq 0$, але по об'єму магнетика $\sum \vec{P}_{m_i} = 0$ внаслідок хаотичної орієнтації магнітних моментів атомів;
- *феромагнетики* – у окремих частинах об'єму магнетика (доменах) $\sum \vec{P}_{m_i} \neq 0$, що обумовлено їх спонтанним намагнічуванням.

Намагнічування магнетика

Намагнічування *– процеси, що мають місце у речовині при внесені її у магнітне поле.* В залежності від виду магнетика процеси протікають по-різному.

Діамагнетизм

Процес намагнічування діамагнетика називається *діамагнетизмом.* Він полягає у виникненні індуцированого магнітного моменту у атомів за рахунок *прецесії* електронних орбіт – коливань площини орбіт під дією зовнішнього магнітного поля. Індуцировані магнітні моменти атомів за правилом Ленца направлені проти цього поля.

Парамагнетизм

Парамагнетизм – це намагнічування парамагнетика. Магнітні моменти атомів, що мали хаотичну орієнтацію, розташовуються вдовж силових ліній зовнішнього магнітного поля.

Вектор намагнічування

Ступень намагніченості магнетика характеризується сумарним магнітним моментом молекулярних струмів одиниці об'єму. Ця величина називається вектором намагнічення і позначається $\vec{J}$ **:**

$$\vec{J} = \frac{\sum \vec{p}_m}{\Delta V}; \qquad (4.30)$$

де $\vec{p}_m$ - магнітний момент окремої молекули (атома), ΔV - фізично нескінченно малий об'єм, який повинен бути настільки малим, щоб поле в ньому можна було вважати однорідним і достатньо великим , щоб можна було застосувати статистичні методи.

Одиниця вимірювання намагніченості

$$[J] = 1\frac{A \cdot м^2}{м^3} = 1\frac{A}{м}.$$

Вектор намагніченості схожий на вектор поляризації, тому його можна було б назвати вектором магнітної поляризації.

Результуюче магнітне поле у магнетику

Намагнічена речовина створює додаткове магнітне поле B' мікрострумів, яке накладається на зовнішнє магнітне поле $\vec{B}_0$.

Сума зовнішнього $\vec{B}_0$ і внутрішнього B' магнітних полів утворює результуюче поле $\vec{B}$, яке залежить від магнітних властивостей магнетика

$$\vec{B} = \vec{B}_0 + \vec{B}'.$$

Ці поля неоднорідні в межах атома, але усереднені по фізично нескінченно малому об'єму.

Для діамагнетиків, де індуковані магнітні моменти атомів спрямовані проти зовнішнього поля, $\vec{B}'$ також протилежне $\vec{B}_0$, тому у скалярній формі маємо:

$$B = B_0 - B'.$$

Іншими словами *діамагнетик послабляє зовнішнє поле.*

У парамагнетику (а також і у феромагнетику – див.нижче) магнітні моменти атомів орієнтуються вздовж зовнішнього поля, тому *ці види магнетиків підсилюють зовнішнє поле:*

$$B = B_0 + B'.$$

Теорема Гаусса для магнітного поля в речовині

Поле $\vec{B}'$, як і поле $\vec{B}_0$, не має джерел (магнітних зарядів) тому і для магнетика теорема Гаусса:

$$\oint_S \vec{B}d\vec{S} = 0 \qquad (4.31)$$

Потік результуючого вектора магнітної індукції через замкнену поверхню дорівнює нулю.

4.3.3. Закон повного струму для речовини.

Теорема про циркуляцію $\vec{B}$ для магнітного поля в речовині

Закон повного струму для магнітного поля в вакуумі (4.11) можна узагальнити для магнітного поля в речовині:

$$\oint_L \vec{B}\vec{dl} = \mu_0 \left(I + I' \right), \qquad (4.32)$$

де $I = \sum_{i=1} I_i$ – алгебраїчна сума макрострумів;

$I' = \sum_i I_i'$ – алгебраїчна сума мікрострумів, які охоплюються контуром L.

Рисунок 4.17

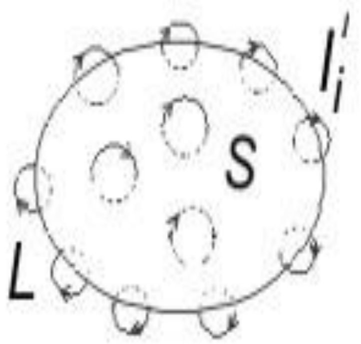

Розрахуємо алгебраїчну суму молекулярних струмів, охоплених деяким контуром L. Нехай на цей контур спирається довільна поверхня S (рис. 4.17). Струми, які перетинають поверхню двічі (в протилежних напрямках), не дають ніякого внеску в результуючий струм намагнічення I' через поверхню S.

Закон повного струму для $\vec{J}$

Можна показати, що цей сумарний струм дорівнює циркуляції вектора намагніченості $\vec{J}$ по довільному замкненому контуру L:

$$\oint \vec{J}\vec{dl} = I'. \qquad (4.33)$$

Циркуляція вектора намагніченості $\vec{J}$ по довільному замкнутому контуру L дорівнює алгебраїчній сумі молекулярних струмів, охоплених контуром L.

Підставимо вираз (4.33) в (4.32) і одержимо

$$\oint_L \vec{B}\vec{dl} = \mu_0 I + \mu_0 \oint_L \vec{J}\vec{dl};$$

$$\oint_L \left(\frac{\vec{B}}{\mu_0} - \vec{J}\right)\vec{dl} = I. \quad (4.34)$$

Закон повного струму для речовини

Введемо допоміжний вектор $\vec{H}$ – вектор напруженості магнітного поля, який дорівнює:

$$\vec{H} = \frac{\vec{B}}{\mu_0} - \vec{J}, \quad (4.35)$$

Тоді (4.34) перетвориться на

$$\oint_L \vec{H}\vec{dl} = I, \quad (4.36)$$

де $I = \sum_i I_i$ – алгебраїчна сума макрострумів (струмів провідності).

Тобто ***циркуляція вектора напруженості по довільному замкнутому контуру L дорівнює алгебраїчній сумі струмів провідності (макрострумів) крізь поверхню S, що спирається на цей контур.***

Напруженість магнітного поля

Перетворимо (4.35) до виду

$$\vec{B} = \mu_0 \vec{H} + \vec{j} \quad (4.37)$$

і врахуємо, що вектор намагніченості $\vec{j}$ залежить від $\vec{H}$ відповідно формулі

$$\vec{j} = \mu_0 \chi \vec{H} \quad (4.38)$$

Де χ - **магнітна сприятливість речовини**, що характеризує *здатність магнетика намагнічуватися.*

Підставив (4.38) у (4.37), отримаємо:

$$\vec{B} = \mu_0 \vec{H} + \mu_0 \chi \vec{H} = \mu_0 \vec{H}(1+\chi) = \mu_0 \mu \vec{H}, \quad (4.39)$$

Де μ*=1+*χ - ***магнітна проникливість речовини*** *– характеристика здатності намагнічуватися.*

З іншого боку μ показує, у скільки разів магнетик підсилює або послаблює зовнішнє магнітне поле

$$\mu = \frac{B}{B_0}.$$

З формули (4.39) витікає визначення ***напруженості*** $\vec{H}$ *як силової характеристики магнітного поля, яка не залежить від властивостей (μ) речовини*

$$\vec{H} = \frac{\vec{B}}{\mu_0 \mu}, \quad (4.40)$$

Тому що при збільшенні μ збільшується і $\vec{B}$, а їх відношення у (4.40) залишається сталим.

Одиниця напруженості магнітного поля – ампер на метр

$$[\mathrm{H}] = 1\frac{\mathrm{А}}{\mathrm{м}}.$$